

Arestiren hiri mitikoak

Aurélie Arcocha-Scarcia

► To cite this version:

Aurélie Arcocha-Scarcia. Arestiren hiri mitikoak. Hegats - Literatur aldizkaria, 1997, 15/16, pp.65-78.
artxibo-00000114

HAL Id: artxibo-00000114

<https://artxiker.ccsd.cnrs.fr/artxibo-00000114>

Submitted on 26 Apr 2006

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Arestiren hiri mitikoak

Babilonian gatigu,/baikeunden...

Hitz horiek ez zaizkigu Babiloniako katigu garaietarik heldu, ez ditugu duela bi mila bostehun eta gehiagoko Ezekielen erranetan atxemanen, ez eta Isaiasen profezian. Gerta zitekeen:

«Bainan populu hau larrutua eta deboilatua da; gazte guziak artean atzemanak eta presondegietan sarthuak dira; arthikiak dira nork biluz, eta nihor ez da horien atheratzeko; athikiak dira nork larru, eta nihor ez da errateko: utzatzue».

(Isaiasen profezia, 42.kap., 22. Duvoisinen itzulpena-1859-1865)

Isaiasen hitzek ongi agertzen dute nola Jerusalemeko suntsitzearen ondotik berrogei ta zortzi urtez Judea eta Israelgo jendeak Babiloniara atzerriratuak izan ziren (686 Kristo aitzinetik 538ra arte) eta zenbatetarainokoak izan ziren han jasan sufrikarioak. Ez, gorago aipatu hitzak ez dira Bibliatik ateraiak, Arestirenak dira, *Maldan behera*-n den laugarren kantuan *Estratan eginiko gogoeta eroak*-en aurki daitezkeenak.

Gogoeta eroak ez dira *Maldan behera*-ren pertsonaia nagusien, Joaneren, ibilbidean kokatzen zentzu hertsu batean, nahiz eta haien lekua oinarritzkoa den ibilbide horren erranahi sakonean sartu nahi baldin badugu,¹ hor baitzaigu agertzen, «gogoeta» hitzak salatzen duen bezala funtsean, Arestik orduko garaiaz zuen ikuspundua.

1. Ikus A.ARKOTXA : *Imaginaire et poésie dans Maldan behera de Gabriel Aresti*, Anejos del ASJU, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1993.

Ikus ere «*Maldan behera*-ren irakurketa baten inguruan» in *Hegats* IV, Donostia 1991.

Maldan behera-n antzinateko bi hiri mitiko ere aurkituko dira: Babilonia eta Kartago, hor ditugu ere gainerako poesietan Jeriko eta, bistan dena, azpiagerian, Gernika eta Bilbo,^{1 bis} hauek ongi XX. mendean kokatuak.

Zer eragin ote zuten Arestirentzat antzinate eta Bibliatik atera hiri mitiko horiek?

I Babilonia hiri biguindu

Arestirentzat Babiloniak² botere absolutuaren itxura dauka. Itxura biblikoaren erabiltzeak ez ote digu erakusten «askatasunaren mito»³ baten aitzinean gaudela?

Bai batzutan, bortizki oihukatzen duelarik, Arestiren abotsak Isaías profetarena dirudi:

«Babilonian katigu,
baikeunden euskaldunak.
Idiak uztarri pean,
ziren gure pareak.
hantxe genbiltzen gu nola,
astoak zama-pean».⁴

Isaiasen gomendio hauek bere gain hartuz:

«Ilkhi zaitezte Babiloniatik, ihes egiozute Kaldearrei».

(XLVIII. Kap. 20)

-
- 1 bis. Basaibar ere hor dago, baina bakarrik antzinateko hirietaz gara hemen interesatuko.
2. Ikus M.ELIADE: « (...) orienteko hiri guztiak munduaren erdian kokatzen ziren (...). Babilonia Bab-ilania zen, «jainkoen atea» han baitziren jainkoak lurrera jaisten.» (*Images et symboles*, Gallimard, Paris 1952, 53.or.). Ikus ere Jean Claude BOLOGNE : *Les allusions bibliques-Dictionnaire commenté des expressions d'origine biblique*, 41 or., 1991.
3. Ikus N.FRY: *Le Grand Code et la Littérature*, Seuil Poétique, Paris 1984 (*The Great Code, The Bible and Literature*-en itzulpen frantsesarendako).
4. G.ARESTI: *Gabriel Arestiren Literatur Lanak*, I, 106 or. (ikus in op. cit. 10. tomoa, Donostia 1986.)

eta

«bihur zaitezte zuen baithara lege-hausleak».

(46. kap., 8, Duvoisin-en itzulpena)

zeren hona zer dion *200 Puntu* -n:

«Altzatzen ezpagara, galdurikan gaude
Dudatu gaberik, egin dezagun gerra
gure etsai zitala, desegindu arte».

(Aresti 1986 I, 175)

«Altxatzea», esperantzazko aterabide bakarra:

«hiltzeko edo ez hiltzeko
beti geratzen baitzaio
gizonari
esperantzaren
bar».

(Aresti 1986 IV, 168)

Isaiasek zabaltzen du ere esperantzazko mezua Babilonian preso direnek handik ihes egingen baitute eta ez baitira «ez goseturen, ez-eta egarrituren». (Isaiasen prof. 49. kap., 10, Duvoisinen itzulpena).

Euskaldunek ez dute ezer ikustekorik, historikoki, Babiloniarekin, baina, dudarik ez Babiloniaren itxuraren azpian enperadoreen Erroma dago;⁵ eta dudarik ez Arestirentzat Francoren diktadura, Madrilgo boterea eta Bilboko alderdi ilunenak. Bilbo «infernua behere»-ko lekua, Jurgi Oteizari diotson bezala:

«Bilbon eztagoela sobera kanorerik,
sobera zentzurik,
eta honekin erakutsiko dit
nola
profetak ere

5. Ikus N.FRY ere:

«Emagalduta Handia judutarrak preso eraman zituen Babiloniarekin identifikatzen da eta, bistan dena, Cesare jazarleen Erromarekin ere.» (in op. cit. 149/150)

zorritasunez
 kutsa litezkeen.
 baina nik azaldu behar diot,
 esplikatuko diot,
 zer den,
 zergatik bera oraindikan ezten
 euskal arimaren zolara heldu,
 gu itotzen garen
 infernu behe honetara.
 Gu ezkara hemen lasai
 bizi.
 Guk eztugu sentitzen
 paradisu bat.
 Dantek ere etzuen holakorik
 asmatuko.
 Hau da basatza haundi bat.
 Hemen aingeruen arimak ere likistuko lirake.
 Hemen bakarrik gordetzen dira garbirik
 dontzeila aberatsen florea,
 ezen ez lorea.
 Hemen ezin liteke harnasarik har.
 hemen ito egiten da libertatea».

(Aresti 1986 II, 133/134)

Bibliako gertakariak sartaldeko imaginarioan bederen ukan
 dezakeen eraginaren ikusteko gogora daiteke Ameriketako bel-
 tzen *Go Down Moses* kantuan agertzen den Egipto sinbolikoa:

«Go down, Moses
 Way down in Egypt Land
 Tell old Pharaon
 Let my people go.»

Fryek dio:

«Israelitak ez ziren beltzak, eta XIX. mende bukaerako beltzek ez
 zuten deus Egipto zaharraren kontra, baina gizon talde batek eskla-
 boek esklabokeria senditu zuten bezala zerbait hain barneki sendi-

tzen duelarik, Historia hauts eta errauts baizik ez da: mitoak (...) bakarrik dezake esperantza poxi bat eta laguntza ekar.»

(Fry 1984-96)

Babilonia hiri biguindu, hiri gorrotatu, infernuetako hiriaren aurka Kartago, martirioaren itxura daukan hiria, altxatzen da.

II. *Gernika delenda est*

«Kartagoko errautsetan,
etzen aurkitzen urik.
Hango amen ditietan,
esnea baitzen urri.
Haur txikiak hil ziraden,
gosez eta egarriz.»

(Aresti 1986 I, 162)

Maldan behera osoan, gorago erran bezala, bi hiri bakarrik aipatuak zaizkigu, biak «gogoetetan»: Babilonia (C5) eta Kartago (F21). Kartago hiri-eme, ama den hiri,⁶ urik gabe, bizi-iturririk gabe, esnerik gabe dauden amen diti xukatuen isomorfoa⁷ dena. Kartago maitagarria da. Gorago errana izan den arabera, Babiloniaren aurkakoa. Babiloniako euskal katiguak Kartago/Jerusalemetik datozke: 146 Kristo aitzin erromatarrek suntsitu zuten Kartago eta 587. urtea Kristo aitzin Kaldearrek suntsitu Jerusalem nahasten dira, Scipione afrikarrak eta Nabukodonosor II.ak bat egiten duten bezala.

6. Ikus N.FRY :

«Hiri-irudimenaren erdi naturala Jerusalem da, eta menpe diren hiriak sinbolikoki emeak dira *metropolis* (ama den hiri) hitzak erakusten duen bezala.» ikus in op. cit. 221 or.

Ikus ere C.G.JUNG in *Psychologie et Alchimie*, Buchet/Chastel, Paris 1970 (frantses itzulpenarendako), 142. or.

7. Ikus G.DURAND: *Les Structures Anthropologiques de l'Imaginaire*, Bordas, Paris 1969.

Nola ez gogora orai 1938ko maiatzaren 5ean Iratzederrek idatzi zuen *Gernika* poema? Hona Arestik seguraski gogoan zeuzkan bi bertsu:⁸

«GERNIKA!

Orai datza ohiko
Kartago bezala,
Paret beltz handi batzu
baizik ez dauzkala.
Jazko euskaldun-iri
haren gorputz hila
Nigarrik egin gabe
nola ikus, nola?

GERNIKA!

GERNIKA!

Xoratzen iluntzen daut
hitz horrek bihotza.
Mendek jakinen dute
haren zorigaitza...
Numanze ta Kartagoz
ez gaitezke mintza,
Goraki erran gabe
Euskadin, han, datza:

GERNIKA!

(Gernika, 1983, 32)

Jerusaleme, Kartago edo Numantziako «pareta beltz handiak», Gernikakoak dira Iratzederrentzat. Gauza bera erran dezakegu Arestiren Kartagorentzat. Hiri martirizatuak unibertsaltasuna hartzen du.

8. Gogora dezagun Arestik Iratzeder laudatzen duela *Maldan behera*-n den B6 kantua *Iratze-ederra* izendatuz (kasu horretan Iratzederren *Iratze ederra* olerkia komeni litzateke ere irakurtzea, ikus *Biziaren olerkia* bilduman).

Hiri baten konkistatzean, haren *temenos*-a⁹ hausten da eta sakratua den eremua puskatzen. Hiriaren martirioak beti izigarriko oihartzuna dauka gizakiaren psikean.

Hiriaren suntsitzea, lur-eme/amaren heriotzaren metaforaren bidez agertzen da, Iratzederrengan Arestirengan bezala (ikus berriz Kartagoko «amen ditietan» nola esnea zen urri eta nola «haur txikiak hil ziraden,/Gosez eta egarriz»). Iratzederrek, berriz, 1936 .eko *Orro ikaragarri*-ak hauxe dio:

«Anai odola herrari
Eskainiz nasairik,
Euskadi gure amari
Bularrak beterik,
Haurnoak hurrupatzean
Hilen dire gerruntzean.
Zer aterako da? zer?... hortarik?».
(Iratzeder 1983, 24)

Gerla zibilaren garaiko beste poema batean itxura berdinak aterako dira:

«Bere haurnoa salbatu nahiz, ihesi joan da joan ama;
Laster mendiez alde huntarat besoetan baderama:
Zori oinazen artetik doa. Gaixo amaren marruma!
Auhenkatzetik nehoiz ez geldi,
Zorigaitzezko Euskadi!...

Zelaian bada harri meta bat, erditik kea dario...
Jabe zaharrak, hurbil jarririk, nigarrez behatzen dio.
Zenbatek dute aiten egoitzer tristerik erran adio!
Auhenkatzetik nehoiz ez geldi,
Zorigaitzezko Euskadi!».
(Iratzeder 1983, 26)

9. *Temenos*= tabu den borobila.
Ikus C. G. JUNG in op. cit. 75/76. or.

Irudi berdina aurki dezakegu pintura eta zineman ere. Artetak, adibidez, ama martirizatua bere haurrarekin pintatuko du, Picasok *Guernica*-n eta *Guernica*-ren prestatzeko egin marrazki zerrrenda luzean ama bere haur zenduarekin edo biak hilak erreprezentatuko ditu.

Mourir à Madrid F.Rossif-en filme ederretik atera xuri ta beltzezko liburuan¹⁰ ere itxura berdinak ikusiko dira. Gernikan 1937ko egun iduzkitatua ama eta haur hiletaz hartu argazkiak bereziki gogoratuko ditugu. Gerla guztietan, amek eta hurrek baitute bortizkeria, injustizia, modu latzenean agertzen.

Bainan, zibilizazioetan zehar, mendeetan zehar, egoera historikoen aldakuntzen arabera, mitoek erranahi ezberdinak ukan ditzakete.¹¹ Batzuetan, testuinguru historikoaren eta pertsonaren sendimenduen arabera, itxura bat ere arras alda daiteke: garai batetik landa juduek ez dute gehiago populu martirizatuaren erranahia ukanen Arestirentzat eta Jerikok, juduek preseski Jahverren manua segituz kondenatu zuten palestindar hiria,¹² Gernikaren erranahiaz beztituko da.

10. Ikus filme horretaz egin zen liburua: F. ROSSIF, M. HAPSAL, *L'histoire vécue de la guerre d'Espagne-Mourir à Madrid*, Marabout université, Paris 1963, eta bereziki *Guernica* kapituluak 83/84/85. orrialdeetan diren argazkiak.

11. ikus N. FRY in op. cit. 149/150. or.

12. ikus JOSUE VI. Kap.-17:

«eta hiri hau izan bedi anatema, eta huntan diren gauza guziak izan beitez Jaunarentzat : Errahab lilitchoa bakharrrik geldi bedi bizirik (...)».

VI. kap.-20:

«Beraz populu guziak oihu egiten zuelarik, eta turutek durrundatzean, otsak eta durrundak jo ondoan ostearen beharriak, harrasiak ordu berean lehertu ziren, eta batbedera igan zen bere parrean zuen tokitik, eta hiria hartu zuten».

Eta VI. kap. 24 :

«Ordean hiria eta hartan ziren gauza guziak erre zituzten, lekhat urhea eta zilharra, kobrezko eta burdinazko untziak, zeinak Jaunaren khutchako kontsekratu baitzituzten». (Itzulpena Duvoisin, 1859-1865, fac-simil 1972)

III. Jeriko berria

Urterik ez daukan gaztelerazko *Lamento por la prision de G. Moral Zabala* poeman ohar gaitezke Arestik ez dituela gehiago euskaldunak juduekin identifikatzen, lehen, *Zuzenbide debekatua* n, egin izan zuen bezala:

«Eta egun batez Sion berri batera
heltzen bagara gu, gezurrezko juduok,
Jainkorik eztaukagun populu triste hau».

(Aresti 1986 I, 294)

Urte batzuk geroago hona zer dion goitian aipatu poeman:

«[...] Y me sacude un golpe de vapor
de agua sucia la boca y los riñones,
y miro al cielo para preguntar
si es cierto que el señor de los Ejércitos
los guía a nueva tierra prometida,
y seremos nosotros cananeos,
y las murallas de nuestra ciudad
acaso se derrumben cuando suenen
sus agudas trompetas. Miro al cielo,
interrogo; y no responde nadie».

(Aresti 1986 V, 111/112)

Israeldarrak ez dira gehiago Lur Hitzemanaren bila zihoazen Moisen umeak izanen.

Arestik Josueren Liburuaren hirugarren kapituluan aurkitzen den Jerikoren hartze eta suntsitzea arras begi txarrez ikusiko du, garai batetik landa lurrik gabe eta zapalduak diren palestinarrekin identifikatuko baititu euskaldunak.

Josuek zioen:

«jaunaren aitzinean madarikatua izan bedi, Jerikoko hiria altxa-
tuko eta berrituko duen gizona. Hartako asentuak eror beitez haren
seme lehenaren gainera, eta hartako atheak haren azken semearen
gainera».

(Josue III, 6. kap., 26, Duvoisinien itzulpena)

Eta Aresti argi eta garbi altxatzen da anatemaren kontra.

Noiztik aldaketa hori? B. Atxagari 1974an idatzi gutun batek salatzen duen bezala, 1967.eko Palestina eta Jerusalemeko okupatzearen ondotik:

«Zazpi¹³ egunetako gerran euskaldun guztiak zeuden israeldarren alde. Ni palestinoen aldekoa nintzela euskaldun gaiztoa omen nintzen. Anti-semita deitzen zidaten.

Udazken hartan Lamentazioetako Murruaren aurrean zegoen kazbah palestinoa israeldarrek destruitu zuten beren buldozerrekin. Baina etxeak ez zituzten desokupatu. Beraz berdin joan ziren bertederotara etxeetako paretak, nola zartaginak, lapikoak, umeak, gizonak eta andre ernariak».

(Aresti 1986 10, 177)

Jeriko eta Gernika nahasten dira, Gernika Arestirentzat sekulan ahortzi ez daitekeen zauria baita. Haren «ebanjelioa»:

«Eta hi,
Gernika,
ene ebanjelioa
haiz:

También Tomas Meabe fue mi camarada.
(Nazim Hikmet, golpea, hiera, dale).
Compadre Blas, si traes de Cuba mal, he
de convertir tu noche en alborada.

«Mi corazon es fusilado cada
mañana gris que el sol en Grecia sale.
Un arbol de Gernika vale
por... Nada (...).»

(Aresti 1986, IV, 164)

13. Dirudien bezala Arestik 1967ko gertakariak baldin baditu gogoan, sei egun iraun zuten (eta ez zazpi) 1967ko ekainaren 5etik 10a arte.

Jeriko *Berria*, martirizatua den Palestina da, palestinar lurga-
been askatasunaren mito bilakatu da:

«[...] Hortxe dabilça judu hosteac
Jerichoren inguruan;
murrailac ere hautsico dira
cembait asteren buruan.
Haurrac bothaco dira
biciric hilobira,
hecatombe seguruan,
hau leitzen dugu haien Biblian,
Ioshuaren liburuan.

Esne ezitia darien lurren
orain da jabe cerria;
ahardi horrec ceinen liraina
duen beguira guerria.

Eta begui-okerrac¹⁴
biztu dituen gerrac
eztira gauça berria:
Animaliec uztartu dute
Palestinaco herria.

Jericho berri içugarri bat
da Palestina osoa;
bertan juduec goçatzen dute
bicitze lastimosoa!
Nola bicico dira batera
ardia eta otsoa!

Palestinoen burruca guinen
heuscaldunac ere sarthu

14. Aresti Moshe Dayanez mintzo da. Moshe Dayan 1967tik 1974arte Israelgo Estatuko Gerlako Ministro izan zen eta «sei egunetako gerla» bezperan Defentsako Ministro izenda-
tua.

irlandarrac eta kurdoac
 itsuqui ciren ausartu
 eta vietnamitac!
 haiekin siamitac...
 hoiec ez dira lokartu...
 Libertatera daraman bide
 hori nahi dugu hartu...

Ea guztion artean dugun
 beraren thronotic kentzen
 urrhezco jainco judua eta
 bere sceptrua etentzen
 libre iñanen gara
 nola udan enara
 airean arin aldentzen
 gure jabeen orhoitzapena
 bethico dugun azquentzen».

(Aresti 1986 V, 182-183)

Bortizkeria eta esklabokeriaren parean itxura arinak, airezkoak, goiti doazenak altxatuko dira: zuhaitz kosmiko,¹⁵ harri zut,¹⁶ alzi-
 fre zuzen («Nola diren luze/altzipresak gauean!») eta ere, liberta-
 tearen erranahia duten hegaztinak, «enara», goragoko poeman
 bezala, zikoinak ere, *Glosa de las cigüeñas*-en:

«Si de lejos venís y vais más lejos
 si cantáis libertad en ténues ecos,
 si es que esclavas no sois (de quién) ni dueñas».

Tomas Meaberen zikoinetaz hauxe zion Arestik:

15. Ikus, adibidez *Maldan behera*-n den B2 kantua *Hariztia*.

16. Harriaren trilogiak erakusten duen bezala, harriak erranahi sinboliko handia dauka Ares-
 tiren obran. Ikus bereziki *Profeta bati* (*Jurgi Oteizari azaldu nahirik*) poema (*Harri eta*
herri-n, Q III. zatian).

Ikus A. ARKOTXA in op. cit. 145/151. or.

«Tomas Meaberen alegi bat etortzen zait burura orain: Zikoinak. Harentzat zikoinak, hegaztin bakan hauek, libertatearen sinboloak dira (...)).»

(Aresti 1986 X,199)

Hitz horien idaztean zati hau zukeen gogoan:

«Ahora pasan, símbolo vivo de lo que cada vez más creo que es el único modo de vivir;

pasan por lo alto, entre nubes hostiles, como perdidas;

y siento no sé qué respeto raro.

Encuentro bien esta vergüenza de las cigüeñas de tener hermanos que no aman la libertad, que son y no son;

La domesticidad va en contra las alas, es mal ejemplo para las crías y un peligro para el porvenir de la especie (...)).¹⁷

Azken finean zer diferentzia mitoarentzat (*ez historiarentzat*), Egipton hebraitarrek, lurralde okupatueta palestinarrek eta frankismo garaian euskaldunek jasaten zituzten egoeren artean? Bide berdina hartuz Franco/Janjanek Pilato eta Hitlerren itxurak hartuko ditu:

«Orain Janjan eta Adolfo ta Pilato damutuko dira (...)).»

(Aresti 1986 I, 294)

Arestirentzat diktaturak dakarren ixiltasunaren kontra poeta *outsider*-aren¹⁸ abotsaren entzunaraztea da garrantzitsuena, askatasunaren hitza onda ez dadin:¹⁹

«Hay que cantar, pintar entre la gente nuestra,
y no marchar, quedar hombro con hombro, junto
al hombre gris que aquí padece y bebe mucho.

17. T. MEABE (1968): *Catorce fabulas*, Bilbao: Kriselu. 121. or.

18. Ikus G. ARESTI: «Poesia eta euskal poesia» (Aresti 1986 X,15)

19. Ikus TODOROV N. FRYen *The Great Code, The Bible and Literature*-n itzulpen frantse-sari egin dion hitzaurrean, 5/37 or.

«nos necesita el hombre aquí, y hay que aguantar,
amigo mío, un día más, un cuadro más,
un verso más, un siglo más. Un pucherazo más».

(Aresti 1986 V, 120,121)